

Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима

1. Увод

Сви облици насиља којима се угрожавају или нарушавају физички, психички и морални интегритет личности представљају повреду једног од основних људских права садржаних у Универзалној декларацији Уједињених нација о људским правима, а то је право на живот и безбедност.

Имајући у виду да је насиље у породици специфична врста насиља коју учинилац врши злоупотребом моћи, те да насиље угрожава основна људска права и достојанство жртве, али и сваког члана заједнице, потребно је у друштву уредити поступање и сарадњу установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима (у даљем тексту: учесници) на јединствен и свеобухватан начин.

Безбедност свих грађана и лица која трпе насиље заснована на одредбама Устава, позитивних прописа који се примењују, стартешких документана основни је циљ Републике Србије као и обавеза које је преузела приступањем и потврђеним међународним уговорим којима се штите људска права. Република Србија поштује, подржава и унапређује људска права. Ратификацијом Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације над женама,¹ Република Србија прихватила је, између осталог, да обезбеди политику отклањања дискриминације жена и њену заштиту од свих видова дискриминаторног понашања. Република Србија ће у том смислу предузимати активности развоја друштвених и културних обичаја у погледу понашања мушкараца и жена како би се отклониле предрасуде, као и уобичајена и свака друга пракса заснована на схватању о инфериорности или супериорности једног или другог пола или традиционалној улози мушкараца, односно жена.

У спровођењу одредаба Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, Република Србија је у свој правни систем и дугорочну политику у обезбеђивању недискриминаторног окружења према женама донела више основних правних и стратешких докумената и то: Породични закон, Кривични законик, Закон о равноправности полова, Закон о забрани дискриминације, Националну стратегију за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности и Националну стратегију за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима.

Основне смернице за поступање институција, органа и организација у Републици Србији у спречавању родно заснованог насиља утврђене су у Националној стратегији за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, заједно са закључцима Националне конференције о борби против насиља над женама. У том смислу, органи Републике Србије преузели су обавезу да реализују следеће:

- јачање капацитета установа и институција које се баве жртвама насиља;
- установљавање и примењивање механизма који ће обезбедити поступање у складу са међународним обавезама везаним за људска права у области сексуалног и родно заснованог насиља;
- јачање законодавног оквира у области заштите жртава насиља, и

¹ Закон о ратификацији конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 11/81

- подизање свести јавности и грађана о неприхватљивости насиља као модела понашања у циљу пружања доприноса стварању социјалног амбијента који би имао превентивну функцију.

Ради реализације наведених смерница као један од инструмената, неопходно је донети и имплементирати Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима којим се: ближе одређују обавезе учесника као и других субјеката који учествују у откривању и сузбијању насиља и пружању заштите и подршке особама која трпе насиље у породици; облике, начин и садржај сарадње између надлежних установа, органа и организација као и других учесника који учествују у откривању и сузбијању насиља и пружању заштите и подршке особама која трпе насиље у породици; остале активности и обавезе које се односе на поступање установа, органа и организација као и других учесника који учествују у откривању и сузбијању насиља и пружању заштите и подршке особама која трпе насиље у породици.

2. Основни циљ Општег протокола

Учиниоци насиља могу бити и мушкарци и жене, али је родна димензија у породици његова суштинска карактеристика. Према приступачним подацима о стању, кретању и обележјима појаве насиља у породици у Републици Србији, најчешће жртве насиља су особе женског пола, различитог животног доба и породичног статуса, а најчешћи учиниоци лица мушког пола у статусу актуелних или бивших брачних или ванбрачних односно интимних партнера. Целовита, континуирана и благовремена интервенција различитих актера у процесу њихове заштите је предуслов потпуног поштовања права жена и обезбеђивања родно засноване равноправности.

Насиље над женама у породици дешава се у свим социоекономским групама и свим културама.

Насиље над женама у значајној мери нарушава и онемогућава женама да користе људска права, посебно фундаментална права на живот, безбедност, слободу, достојанство и физички и психички интегритет. Насиље над женама не угрожава само жене већ представља претњу друштву као целини, те захтева одговарајући одговор друштва. Одређене групе жена су у већој мери изложене ризицима од физичког, сексуалног и психичког насиља, занемаривања и немарног поступања и експлоатације унутар породице и ван ње. Већем ризику од виктимизације насиљем посебно су изложене жене које припадају мањинским групама, жене са инвалидитетом, девојчице, избегле и расељене жене, мигранткиње, жене које живе у сиромаштву, посебно у сеоским и удаљеним срединама, жене у институцијама или у притвору, жене са психички измењеним понашањем, жене другачије сексуалне оријентације, жене зависне од алкохола, дроге и медикамената, старије жене, жене повратнице и др.

Поред тога што је насиље над женама, укључујући и насиље у породици препознато као специфичан родни феномен, значајно је развити разумевање да мушкарци и дечаци могу такође бити жртве насиља у породици и да то насиље такође захтева адекватну реакцију.

Да би се права жена које трпе насиље остварила, неопходно је успостављање система који ће омогућити да се у ситуацијама насиља у породици и нарочито насиља међу интимним партнерима покрене брз, ефикасан и координисан поступак који тренутно прекида насиље, штити жртву од даљег насиља и обезбеђује одговарајућу правну и психосоцијалну интервенцију којом се обезбеђује њена рехабилитација и интеграција.

Насиље у породици, заштита и подршка жртвама насиља је сложен процес, а успостављање добре сарадње између професионалаца из свих друштвено организованих система (система здравствене заштите, образовања, социјалне и породичноправне заштите, полиције, правосуђа) је основни предуслов успостављања ефикасног мулти секторског система подршке и заштите. Да би међусекторски приступ у заштити жртава насиља у породици добро функционисао неопходно је да:

- сви учесници имају јасну представу о заједничком циљу у процесу заштите жртава;
- добро познају улоге свог и основне улоге других сектора, као и своје професионалне обавезе у односу на те улоге – правила, ограничења, начине деловања;

- добро познају начине и инструменте размене информација и консултација унутар и између сектора, праћене одговарајућим писаним документима и повратним информацијама.

Основни циљ овог општег протокола је да на целовит и свеобухватан начин осигура да сваки актер у процесу организовања заштите жена жртава насиља у породици и међу партнерима може да поступа у складу са својим законским овлашћењима и обавезама, како би се промовисала безбедност жртве и одговорност насилника.

Циљ је и пружање брзе и ефикасне заштите женама жртвама насиља и то одмах по инциденту, током кривичног односно прекршајног поступка, по окончању поступка, односно независно од ових поступака. На тај начин се обезбеђује сузбијање насиља у породици и то превентивно (давањем јасног упозорења да је то неприхватљиво понашање које друштво неће толерисати) и репресивно (кажњавањем и истицањем да је за насиље одговоран искључиво његов учинилац). Потребно је деловати и ресоцијализаторски на учиниоца увођењем посебних програма за рад са учиниоцима насиља над женама и у породици, како би се постигла трајна промена ставова и понашања учинилаца насиља и спречило понављање насиља у породици.

2.1. Специфични циљеви Општег протокола

Специфични циљеви Општег протокола су:

- да на општи и јединствен начин уреди и пружи смернице за поступање, добру праксу и сарадњу између различитих државних органа, организација и других заинтересованих правних лица и појединаца у случајевима насиља у породици;
- да унапреди заштиту жртава и потенцијалних жртава, смањи број неоткривених случајева насиља у породици, и повећа удео случајева који су санкционисани;
- да унапреди положај жртве и обезбеди да се све радње предузете током процеса заштите чине у њеном најбољем интересу;
- да се избегну поступци који доводе до секундарне виктимизације жртава насиља у породици;
- постизање општег разумевања сврхе, циљева основних принципа заштите;
- пружање брзе, благовремене и ефикасне заштите жртвама насиља и то одмах по дешавању насиља, током кривичног или прекршајног поступка, по окончању тих поступака;
- осигурање примене целовитог приступа организовању процеса заштите и подршке женама које трпе насиље насиљу у породици, којим ће бити обухваћене све њихове процењене потребе кроз доношење посебних протокола о поступању у случајевима насиља над женама у породици и у партнерским односима, којима ће се ближе регулисати начин поступања сваког од учесника у пружању заштите жртвама.
- подизање свести о феномену насиља у породици међу свим установама и актерима у систему заштите од насиља у породици;
- умањење негативне друштвене последице насиља у породици.

3. Нормативни оквир

3.1. Међународни акти на којима се заснива Општи протокол

Међународни акти на којима се заснива Општи протокол су:

- Универзална декларација Уједињених нација о људским правима (1948);
- Конвенција Уједињених нација о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW) представља најважнији међународни уговор у области права жена. Општа препорука бр. 19 Комитета за елиминисање свих облика дискриминације жена (Комитета CEDAW) из 1992. године налаже предузимање свих неопходних мера ради елиминисања дискриминације жена и сузбијања насиља над женама, укључујући усвајање специфичне легислативе о свим

облицима насиља над женама, кривичне санкције за починиоце насиља, грађанске правне лекове, превентивне и заштитне мере;

- Декларација Уједињених нација о елиминисању насиља над женама (1993) конкретизује акције које би држава требало да предузме ради елиминисања насиља у породици, а под којима подразумева одговарајуће кривично законодавство, развијање националних планова акције, обезбеђивање услуга и ресурса за жене жртве насиља, обуку и родну сензибилизацију јавних службеника, као и обезбеђивање ресурса из буџета владе у циљу борбе против насиља над женама;

- Резолуција Комисије Уједињених нација за људска права 2003/45 посвећена елиминисању насиља над женама подстиче да владе уводе: „афирмативну обавезу да унапређују и штите људска права жена и девојчица и морају са дужном пажњом спречавати, истраживати и кажњавати све акте насиља над женама и девојчицама”;

- Конвенција Уједињених нација о правима детета (1989) истиче да су државе обавезне да предузимају „све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од свих облика физичког и менталног насиља”;

- Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом (2006) у члану 6. истиче да државе потписнице признају да су жене и девојчице са инвалидитетом изложене вишеструкој дискриминацији и у том смислу предузеће мере ради осигуравања пуног и равноправног уживања свих људских права и основних слобода од стране жена и девојчица са инвалидитетом;

- Пекиншка декларација и Платформа за акцију (1995) – у области насиља у породици, као приоритетно питање препоручено је преиспитивање и ревизија законодавства и предузимање других потребних мера, уз формирање одговарајућих механизма како би се обезбедило да све жене уживају заштиту од насиља у породици, које треба да се третира као кривично дело кажњиво законом (т. 124-126).

- Миленијумски циљеви развоја, усвојени на Миленијумском самиту УН (2000). Трећи миленијумски циљ развоја је родна равноправност и побољшање положаја жена;

- Препорука бр. R (90) 2Е Комитета министара Савета Европе о социјалним мерама у вези са насиљем у породици препоручује предузимање посебних мера у области информисања, раног препознавања насиља, пријављивања насиља, пружања помоћи и терапије (услуге СОС телефона, кризних и саветодавних центара), мера у корист деце, мера у корист жена, мера за починиоце насиља, мера у области образовања (нпр. креирање превентивних програма за децу у школама) итд.;

- Препорука 1582 (2002) Парламентарне скупштине Савета Европе о насиљу над женама у породици подстиче државе чланице да признају да имају обавезу да спречавају, истражују и кажњавају акте насиља у породици и да обезбеђују заштиту жртвама;

- Препорука 1905 (2010) Парламентарне скупштине Савета Европе, усвојена у марту 2010. године, указује на неопходност заштите деце која су сведоци насиља у породици, а ослања се на Резолуцију 1714 (2010) Парламентарне скупштине Савета Европе о деци - сведоцима насиља у породици;

- Препорука Савета Европе РЕЦ (2002)5 Комитета министара државама чланицама о заштити жена од насиља

- Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (2010)

- Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (2011)

3.2. Национални законодавни оквир

Национални законодавни оквир је:

- Устав Републике Србије, предвиђа да држава јемчи равноправност жена и мушкараца и развија политику једнаких могућности, забрањује непосредну и посредну дискриминацију на било којој основи, а нарочито на основу пола, гарантује право на једнаку законску заштиту, правну помоћ, право на рехабилитацију и накнаду материјалне или нематеријалне штете

проузроковане незаконитим или неправилним радом државних или других органа, правну заштиту људских и мањинских права зајамчених Уставом; гарантује неповредивост физичког и психичког интегритета, забрањује ропство и положај сличан ропству, као и сваки облик трговине људима, јамчи заштиту деце од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребавања и јамчи посебну заштиту породице, мајки, самохраних родитеља и деце.

- Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09);
- Законик о кривичном поступку („Службени лист СРЈ”, бр. 70/01 и 68/02, „Службени гласник РС”, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 46/06, 49/07, 122/08, 20/09, 72/09, 76/10);
- Породични закон („Службени гласник РС”, бр. 18/05 и 72/11);
- Закон о јавном реду и миру („Службени гласник РС”, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/05 и 101/05);
- Закон о прекршајима („Службени гласник РС”, бр. 101/05, 116/08 и 111/09)
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, бр. 85/05);
- Закон о програму заштите учесника у кривичном поступку („Службени гласник РС”, бр. 85/05);
- Закон о извршењу кривичних санкција („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 72/09 и 31/11);
- Закон о полицији („Службени гласник РС”, бр. 101/05 и 63/09);
- Закон о тужилаштву („Службени гласник РС”, бр. 116/08, 104/09 и 101/10);
- Закон о оружју и муницији („Службени гласник РС”, бр. 9/92, 55/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/03, 85/05, 101/05 и 27/11);
- Закон о равноправности полова („Службени гласник РС”, бр. 104/09);
- Закон о забрани дискриминације („Службени гласник РС”, бр. 22/09);
- Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС”, бр. 24/11);
- Закон о заштити података о личности („Службени гласник РС”, бр. 97/08 и 104/09).

4. Дефиниције и општи појмови

4.1. Насиље над женама у породици и у партнерским односима

Насиље над женама и у партнерским односима је резултат неравнотеже моћи између жена и мушкараца. Према Општој препоруци 19 Комитета Уједињених нација за елиминацију дискриминације жена (1992.) насиље над женама представља облик дискриминације у смислу Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW) и треба га сматрати озбиљним кршењем женских људских права. Дискриминација обухвата родно засновано насиље, односно насиље које је усмерено против жене само због тога што је жена, или које непропорционално погађа жене. Обухвата сваки поступак који доводи до доношења штете или патње физичке, менталне или сексуалне природе, укључујући и претње таквим поступцима, као и принуду и друге облике ограничавања слободе. Родно засновано насиље представља кршење специфичних одредаба Конвенције, без озбира на то да ли те одредбе изричито спомињу насиље.

Декларација Уједињених нација о елиминисању насиља над женама из 1993. године дефинише кључне облике насиља над женама прецизирајући да такво насиље може бити физичке, сексуалне или психичке природе, и да, када се догађа у оквиру породице, се може испољавати као премлаћивање, сексуално злостављање женске деце, силовање у браку, и друго насиље.

Насиље које се чини према члановима породице има специфичне карактеристике у односу на насиље учињено ван породице. Насиље у породици увек представља злоупотребу моћи и контролисање чланова породице који имају мање моћи или располажу мањим ресурсима. У већини друштава, нарочито у традиционалним и патријархалним заједницама, мушкарци имају знатно више моћи – не само физичке, већ и економске и друштвене.

Имајући у виду да су поједини аспекти насиља над женама и борбе против тих видова насиља обрађени посебним другим актима, као и да су поједини видови насиља у породици и њихово спречавање и сузбијање такође били предмет посебних стратешких докумената и акционих планова, Општи протокол је превасходно давање смерница за поступање и сарадњу установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима.

Конвенција Савета Европе о превенцији и борби против насиља над женама и насиља у породици дефинише насиље у породици као сваки акт физичког, сексуалног, психичког и економског насиља које се дешава у оквиру породице или домаћинства или било ког другог партнерског, односно интимног односа, без обзира да ли насилник дели или не дели исту стамбену јединицу са жртвом.

Породични закон насиље у породици дефинише као понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице.

Чланови породице у смислу Породичног закона су: супружници или бивши супружници, деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство; лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству; ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери; лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Кривични законик одређује да кривично дело насиља у породици врши свако ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице.

У Кривичном закону појам члана породице одређује се нешто другачије него у Породичном закону, те се чланом породице сматрају и супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник, као и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, док се лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено сматрају члановима породице иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Влада је 2005. године усвојила Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, којим је дефинисан целокупан процес заштите деце од злостављања и занемаривања, укључујући и заштиту деце од насиља у породици.

У том општем протоколу под насиљем у породици се подразумева злоупотреба моћи, поверења или зависности унутар породице, што угрожава опстанак, безбедност и добробит другог члана или чланова породице. Укључује различите облике злоупотребе, као што су насиље у партнерском односу, злостављање и занемаривање старијих или других одраслих зависних особа, злостављање и занемаривање деце, злостављање родитеља и присуствовање и изложеност насиљу над другим чланом породице.

Насиље у партнерском односу подразумева образац насилног понашања садашњег или бившег партнера укљученог у интимну релацију као што је брак, ванбрачна заједница, друга емотивна или сексуална веза или када су у питању особе које имају заједничко дете или дете на путу да буде рођено, иако никада нису живели у истом породичном домаћинству, укључујући и ситуације у којима су партнери истог пола.

5. Препознавање насиља

Насиље у партнерском односу укључује различите облике и манифестације:

Физичко насиље је намерна употреба физичке силе која може да изазове бол, повреду, инвалидитет или смрт. Укључује понашања као што су гребање, гурање, чупање косе, трешење, шамарање, ударање, шутирање, грижење, дављење, убоде, ношење опекотина, физичко ограничавање, премлаћивање и убиство, али не искључује и друге манифестације.

Сексуално насиље је сексуални акт без сагласности или могућности избора жртве да да пристанак, независно од тога да ли се акт одиграо, затим сексуални акт или покушај тог акта када особа није у стању да се сагласи или одбије учешће услед болести, инвалидитета, утицаја психоактивних супстанци, узраста, односно услед застрашивања, уцене или притиска; болан и понижавајући сексуални чин. Застрашивање, уцене или притисци на учествовање у нежељеном сексуалном акту укључују коришћење речи, гестова, предмета или оружја ради исказивања намере да се изазове бол, повреда или смрт.

Психичко насиље је нарушавање спокојства жртве услед понашања, претњи и примене метода застрашивања са или без употребе оруђа и оружја којима се могу изазвати телесне повреде. Укључује понижавање жртве, контролисање њеног понашања, ускраћивање информација, посрамљивање и омаловажавање, окривљивање, изолацију од пријатеља и породице, манипулацију децом и омаловажавање жртве у родитељској улози, онемогућавање приступа новцу и другим добрима које утиче на ментално и емотивно стање жртве.

Специфичан облик психичког насиља је контролисање жртве праћењем односно ухођењем, где се понављано користи узнемиравање и застрашивање, као што је прогањање особе, појављивање на месту рада или становања, узнемиравајући позиви, писма и поруке и уништавање жртвине имовине.

Економско насиље је облик психичког насиља које подразумева неједнаку доступност заједничким средствима, ускраћивање или контролисање приступа новцу, спречавање запошљавања или образовања и стручног напредовања, ускраћивање права на власништво, присиљавање да се одрекне власништва, отуђење ствари без сагласности, али не искључује и друге манифестације.

6. Дете и други посебно осетљиви чланови породице сведоци насиља над женама у породици и у партнерским односима

Деца се сматрају жртвама насиља у породици, не само када га директно трпе, већ и када су изложена актима насиља које један члан породице врши над другим члановима као сведоци. Сведочење и изложеност насиљу трауматизује децу, било да директно посматрају насиље, или чују звуке, ударце, крике из непосредне близине, када знају да се насиље дешава или се може десити, односно када накнадно виде последице насиља међу члановима породице.

Савремена сазнања потврђују да изложеност физичком, сексуалном или психолошком злостављању и насиљу између родитеља или других чланова породице има озбиљан утицај на децу и друге нарочито осетљиве чланове породице. Таква изложеност изазива трауму и негативно утиче на развој детета и безбедност и положај других посебно рањивих чланова породице као што су особе са инвалидитетом, старијих чланова породице особа са одређеним тежим здравственим и развојним проблемима.

Из тог разлога, неопходно је обезбедити да се, приликом пружања услуге и помоћи жртвама насиља у породици са децом која су била сведоци насиља, и њихова права и потребе обавезно узму у обзир. Термин „дете сведок” не односи се само на децу која непосредно присуствују чину насиља у породици, већ и на децу која су насиљу посредно изложена. У овим случајевима потребно је комплементарно применити и Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања.

Приликом пружања помоћи жртвама насиља у породици у којој се налазе нарочито рањиви чланови као сведоци насиља, неопходно је предузети мере заштите које одговарају на потребе ових лица, с обзиром да она нису у стању да се заштите без помоћи других.

Све услуге које се пружају деци сведоцима насиља у породици и другим нарочито рањивим члановима породице морају се предузимати у складу са њиховим најбољим интересом.

7. Учесници

Учесници у организовању заштите и подршке женама жртвама насиља у породици и у партнерским односима у смислу овог протокола су установе, органи и организације које у оквиру својих законом утврђених надлежности или програма рада имају обавезу да реализују активности усмерене на препознавање случајева насиља у породици, заустављање насиља, осигурање безбедности, подршка и оснаживање жртве, рехабилитација жртва насиља у породици и санкционисању учинилаца насиља. У складу са позитивним законским прописима, обавезу поступања у случајевима насиља у породици имају:

- полиција,
- установе социјалне заштите и други пружаоци услуга у систему социјалне заштите²,
- здравствене установе и други облици здравствене службе,
- установе у систему образовања и васпитања у случајевима када су укључена деца сведоци насиља,
- јавно тужилаштво,
- редовни и прекршајни судови.

У просецу превенције, пружања правне и психо-социјалне помоћи и заступања у обезбеђивању услуга у заједници намењених жртвама насиља у породици, удружења, која у оквиру свог програма рада имају дефинисане активности на реализацији помоћи и подршке жртвама насиља у породици и у партнерским односима имају значајну улогу.

У циљу избегавања секундарне виктимизације жртва, одговорни су дужни да поступају на начин којим се поштује њихово достојанство. Током поступања према жртвама насиља у породици, сви одговорни су дужни да поступају на родно осетљив начин.

8. Општи принципи у заштити жртва насиља у породици

Сви стручњаци који су ангажовани у организовању заштите и подршке женама жртвама породичног насиља треба да се придржавају следећих општеприхваћених принципа:

1. Безбедност (сигурност) жртве је приоритет у раду стручних служби.
2. Безбедност и добробит детета кроз осигурање безбедности и подршку аутономији ненасилном родитељу.
3. За насилно понашање одговоран је искључиво учинилац.
4. Све интервенције треба да узму у обзир неједнакост моћи између жртве насиља у породици и насилника.
5. Поштовање потреба, права и достојанства жртве.
6. Хитност поступка се усаглашава са проценом опасности ситуације и угрожености жртве.
7. Институције, у оквиру својих улога, надлежности и мисија, су одговорне да зауставе насиље и предузму мере заштите.
8. Подизање стручних компетенција кроз планске едукације и афирмацију примера добре праксе.

9. Процес заштите жртве

Мултисекторски приступ у решавању проблема насиља препоручен је у бројним међународним документима. Сарадња између установа, органа и организација један је од

² Други пружаоци социјалне заштите су дефинисани чланом 17. Закона о социјалној заштити („Службени гласник РС” број 24/11)

битних предуслова за организовање заштите жена жртава насиља у породици и у партнерским односима.

Укључивање различитих служби у процес заштите од насиља у породици засновано је на следећим претпоставкама:

1. Учесници који су носиоци система заштите од насиља у породици имају различите надлежности и домене одговорности, стога проблеме везане за насиље могу ефикасније решавати једино мултисекторском сарадњом.
2. Учесници носиоци система заштите од насиља у породици дужни су да поставе права жртве у средиште свих мера које се примењују кроз делотворну сарадњу, да би испунили своје законске обавезе и сврху интервенције коју пружају. У том смислу, сарадња институција мора бити јасно дефинисана, као и њихово појединачно и координисано интервенисање, како би се избегла ситуација пребацивања одговорности са једне на другу службу.

Ради успостављања ефикасног система заштите жртава насиља у партнерском односу и у породици неопходно је успоставити континуирану мултисекторску сарадњу између институција које су носиоци система заштите. То подразумева сарадњу између установа социјалне заштите, посебно центара за социјални рад, полиције, тужилаштва, истражних судова и здравствених установа. У систем заштите потребно је укључити и удружења грађана која по свом програму имају активности везане за услуге жртвама насиља.

Осигурање безбедности и заштита права жртве, као и заустављање насиља превасходно су улога полиције и јавног тужилаштва, одмах по добијању информације од грађана, установа, органа и организација о постојању насиља у породици. Друге службе, (социјалне, здравствене, образовне установе и сл.) пружају подршку жртвама, обезбеђују опоравак и предуслове за продуктиван живот без насиља.

9.1. Препознавање и пријављивање насиља над женама у породици и у партнерским односима

Заштита од насиља у породици почиње препознавањем насиља. Препознавање насиља је обавеза свих институција у оквиру њихових редовних делатности. Препознавање може бити резултат пријаве од стране жртве било којој установи у систему заштите, или уочавања физичких, психичких или других трагова и манифестација насиља од стране било ког службеног или стручног лица или од стране трећег лица које насиље пријављује установи.

Право је и дужност сваког да пријави насиље у породици. Непријављивање насиља у породици представља кривично дело. Лице које има сазнања о извршеном кривичном делу насиља у породици дужно је да поднесе кривичну пријаву надлежним институцијама и органима.

Према Породичном закону, свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици. Нарочиту обавезу да пријаве полицији и јавном тужилаштву насиље у породици имају здравствени радници, стручни радници у социјалној заштити и образовању.

Према службеним подацима, у највећем броју случајева насиље у породици пријављује жена жртва насиља, а потом службена лица из полиције, стручни радници центара за социјални рад и лица ангажована у организацијама цивилног друштва, као и здравствени радници.

У установама и организацијама у којима запослени долазе у сусрет са женама жртвама насиља, мора се имати у виду да трагови насиља не морају увек да буду у виду повреда, модрица или других физичких манифестација. Професионалци су дужни да уоче и препознају и друге знаке насиља и изразе сумњу да је оно присутно, као и да то примерено документују. То се постиже уколико се током обављања редовних активности и пружања других услуга постављају одговарајућа питања, односно обавља провера насиља у свим индикованим ситуацијама. Осим у ситуацијама када су трагови насиља видљиви, провера насиља се обавезно обавља када постоји уверљива изјава жртве или сведока, или су присутне друге околности, медицински или психолошки симптоми који упућују да насиље постоји. Кад год је могуће,

потребно је поставити уобичајна питања о насиљу, било да је у питању интервенција полиције, здравствених служби или центара за социјални рад.

Та питања се постављају чак и у ситуацији када у домаћинству нема одраслих мушких чланова.

Приликом препознавања насиља треба размотрити и друге могуће знаке у понашању потенцијалне жртве, укључујући директне и индиректне знаке као што су:

- узнемиреност, избегавање теме, минимизирање, испољавање ставова да је насиље „заслужено”,
- испољавање страха од понашања насилника и страха за сопствену безбедност,
- страх од одузимања деце, страх да насилник не угрози децу, став да су деца „потребна оба родитеља”,
- страх за друге укућане или чланове породице,
- показивање стида и кривице, преузимање одговорности за насиље,
- указивање на економску зависност, изолацију и недостатак подршке шире породице,
- страх од полиције и других ауторитета.

Фактори који указују на настанак нарочито озбиљних последица насиља у породици:

- вишеструке жртве,
- претрпљени напад или поновљени напад на исту жртву,
- жртва припада групацији нарочито рањивих чланова породице (са инвалидитетом, са психички измењеним понашањем, другачије сексуалне оријентације, зависна од психоактивних супстанци, старије особе и др.),
- присуство других особа насиљу, нпр. рођака, а посебно деце или других нарочито рањивих чланова породице,
- додатно понижавање и деградација жртве (нпр. фотографисање, излагање погледима других након извршеног насиља и друго).

9.2. Документовање насиља

Свака установа која прими информацију из које произилази основана сумња да је извршено насиље у породици документоваће на одговарајући начин информацију и сва сазнања о важним околностима до којих је дошла.

Циљ документовања је да се сачини извештај који садржи квалитетне, тачне и поуздане информације о догађају, његовој историји и последицама.

Прецизно бележење података који се односе на идентитет особе према којем је извршено насиље, као и на идентитет особа које су у исто време биле директно или индиректно изложене насиљу (нпр. деца, рођаци или други), идентитет особе која је извршила насиље, детаљни опис догађаја и историје насиља (претходни догађаји, трајање, учесталост и ескалација), опис специфичних фактора ризика, детаљан опис последица насиља (евентуалних повреда и психичког стања), фотографисање особа (повреда) и места догађаја, бележење изјава директних и индиректних жртава и сведока о околностима насиља, извештаји о стручним налазима и проценама, документација о ранијим пријавама догађаја и претходним поступцима служби, су од огромног значаја за процес заштите жртве.

Приликом прикупљања података о насиљу потребно је да се разговор са жртвом обавља без присуства учиниоца (у посебним просторијама и ван домашаја његовог вида). Није упутно користити питања типа „зашто” јер она упућују на тражење узрока које жртва не мора да разуме и асоцирају на оптужбу и кривицу.

Прикупљање података о насиљу је тежак и осетљив задатак, специфичан за сваку службу. Да би се повећала поузданост података нужно је да се добро упозна извор информација, да се поставе прецизна, детаљна и јасна питања, да се пажљиво посматра и бележи изглед и понашање жртве и учиниоца насиља. Недоследност у исказима жртве не мора да значи да је навод нетачан. Недоследност често одражава збуњеност, проблеме са разумевањем питања, са присећањем или емотивну узбуђеност због оживљавања трауматских искустава.

9.3. Информисање о другим учесницима у поступку

Потребно је да се у свим релевантним установама запослени упознају са појавом насиља у породици и да поседују тачне и конкретне информације где и како се жртва може упутути на друге службе и пружаоце услуга у заједници.

Потребно је обезбедити да жртва насиља добије сву потребну подршку како би се охрабрила да прихвати помоћ и предузме кораке за осигурање безбедности. Важно је изградити однос поверења и недвосмислено указивати да је насиље неприхватљив облик понашања, те да је одговорност за насиље увек на насилнику, а не на жртви. Неопходно је обезбедити потпуне информације о поступцима, процедурама и њиховим исходима, као и о приступачним ресурсима за помоћ и подршку жртви и другим угроженим члановима породице.

У свим случајевима је неопходно да жртва добије детаљне информације о свим учесницима и услугама у заједници које се баве пружањем помоћи и осигурањем безбедности. Жртви ће се по могућству уручити брошура која би садржавала информације потребне жртви. То укључује, адресе, бројеве телефона и друге детаље о следећим учесницима: полицијској станици, центру за социјални рад, здравственој установи, СОС телефону за жртве насиља, прихватилишту (сигурној кући) и другим организацијама у заједници специјализованим за насиље у породици и насиље над женама.

У договору са женом жртвом, може се контактирати нека од наведених служби како би се обезбедила адекватна помоћ и сачинио сигурносни план.

Учесници би требало да учествују у изради заједнички писаног информатора (лифлета), у којем ће бити описана основна права и могућности заштите жена жртава насиља у породици и партнерским односима. Тај информатор би запослени у органима, организацијама и установама које остваре први контакт са женом жртвом насиља у породици и у партнерским односима одмах уручивали жртви.

У срединама у којима је у службеној употреби и језик националних мањина, информатор би требало да буде штампан и на језицима који су у службеној употреби у тим срединама.

Запослени у свим установама у систему заштите и подршке женама - жртвама насиља у породици стараће се да жртву обавесте о предузетим корацима и мерама, као и о правима које жртва у свакој фази поступка има.

9.4. Подизање свести и оснаживање жртве

Уколико жртва насиља не жели да говори о насиљу, неопходно је поштовати њену одлуку. Жртви се тада јасно ставља до знања да се може обратити за помоћ у другој ситуацији, информише се о потенцијаним ризицима и доступним изворима помоћи. Обавезно је документовати све податке до којих се дошло током разговора са жртвом и другим укљученим особама, као и све поступке који су предузети.

Када је, на основу разговора, очигледно да су насиљу над женама у породици изложена деца или други нарочито осетљиви чланови породице, потребно је обавезно пријавити случај центру за социјални рад.

9.5. Поступање у случају непосредне опасности од насиља

Када постојећа сазнања указују да су живот и безбедност жртве или других чланова породице у озбиљној непосредној опасности, потребно је покренути активности на основу службене дужности. До сазнања да постоји озбиљна непосредна опасност може се доћи на основу исказа и понашања жртве или других особа, исказа и понашања насилника, трагова насиља и увида на лицу места.

Службено лице које током обављања редовних послова дође до сазнања о озбиљној и непосредној опасности од насиља поступиће у складу са законом, и предузети и иницирати

активности заштите жртве од насиља. У овим случајевима је неопходно без одлагања пријавити сазнања о опасности од насиља полицији.

9.6. Процена безбедносних ризика

Околности које указују на постојање озбиљне непосредне опасности од насиља над женама у породици и у партнерским односима укључују један од наведених или чешће комбинацију више фактора, а посебно: претње убиством или самоубиством од стране насилника, поседовање оружја, развод или одлазак, односно одвајање од насилног партнера, самоубилачке мисли и понашања жртве, предходни инциденти насиља, присуство менталних болести, злоупотреба психоактивних супстанци, ескалација праћења, ухођења и узнемиравања жртве, њене фамилије или пријатеља, љубомора, сукоби око старатељства над дететом или начина одржавања личних односа детета и родитеља који чини насиље у породици, криминална историја учиниоца, без обзира да ли је у вези са насиљем, постојање судских мера заштите и историја њиховог непоштовања, доживљај страха код жртве и њена процена ризика да се насиље деси или понови.

9.7. Пријава полицији и јавном тужилаштву

Насиље над женама у породици и у партнерским односима се пријављује полицији и јавном тужилаштву, у складу са законом. Потребно је да учесници у систему заштите у сваком тренутку процењују ризик за жртву и прилагођавају своје поступке потреби да се жртви обезбеди максимална безбедност.

Полиција ће у свим случајевима у којима постоје основи сумње да је извршено кривично дело насиље у породици, обавестити надлежног тужиоца и доставити извештај о догађају или кривичну пријаву против осумњиченог, у складу са одредбама Законика о кривичном поступку. Основаност кривичне пријаве цениће искључиво јавни тужилац.

9.8. Подношење тужбе за изрицање мера заштите од насиља у породици

Да би се обезбедила хитна заштита жене жртве насиља у породици и партнерском односу и осталих чланова породице изложених насиљу, јавно тужилаштво и орган старатељства ће, у складу са законом, поднети тужбу за изрицање мера заштите од насиља у породици.

У праћењу поштовања изречених мера заштите од насиља у породици потребно је да учесници у систему заштите размењују информације и предузимају одговарајуће поступке, у складу са законом.

9.9. Пружање помоћи жртви и праћење

Службена лица која дођу у контакт са жртвом насиља пружиће јој потребну помоћ и подршку из своје надлежности и обезбедиће одговарајући поновни контакт и праћење. За планирање услуга и мера заштите жене жртве насиља и других чланова породице изложених насиљу сазива се конференција случаја. Конференцију случаја заказује водитељ случаја (стручно лице центра за социјални рад), осим уколико није другачије договорено.

Сви учесници ће кроз сарадњу допринети изради индивидуалног плана интегрисаних услуга који обезбеђује целовиту, кохерентну, делотворну и ефикасну заштиту за жену жртву и ненасилне чланове њене породице. План заштите мора да осигура безбедност жртве, да заустави насиље и да спречи да се дело понови, да заштити права жртве, да омогући да слободно донесе одлуке у свом најбољем интересу, да добије услуге које служе њеном опоравку, оснаживању и осамостаљивању. Планиране мере морају бити међусобно добро усаглашене и усмерене на избегавање секундарне виктимизације жртве.

Пружање услуга не сме да зависи од спремности жртве да поднесе пријаву или сведочи против учиниоца.

Планом заштите жене жртве насиља у породици и у партнерском односу утврђује се и план праћења и евалуирања (процене) адекватности планираних и предузетих мера, укључујући и рокове за поновне процене. Ови поступци такође треба да буду вођени у сарадњи (координисаној акцији) свих учесника.

У зависности од резултата процена доносе се одлуке о ревизији мера (када планиране мере нису дале жељене исходе) и одлуке о даљим мерама заштите и праћења. У случају када су постигнути циљеви заштите, а пре свега безбедност, опоравак и оснаживање, може се донети одлука о затварању случаја.

Све установе, ће се старати да жени жртви насиља у породици буде обезбеђена бесплатна правна помоћ, од стране једне од установа које пружају бесплатну правну помоћ (орган локалне самоуправе, адвокатска комора или удружење).

10. Имплементација и праћење примене Општег протокола

10.1. Упознавање са Општим протоколом

Сви учесници у поступку заштите жена жртава насиља у породици и у партнерским односима упознаће запослене са његовим садржајем и активностима које треба да спроведу у његовој имплементацији и праћењу.

10.2. Доношење посебних протокола

Ради доследне примене овог Општег протокола сви учесници у његовом спровођењу донеће посебне протоколе о поступању у случајевима насиља над женама у породици и у партнерским односима у року од 12 месеци од усвајања Општег протокола, који ће бити усклађени са садржајем овог протокола.

У циљу остваривања ефикасне међусекторске сарадње потребно је да министарства у чијој су надлежности послови за унутрашње послове, социјалну заштиту, здравље, правду:

- посебним протоколима детаљније разраде интерне поступке унутар сваког појединог система, у складу са основним принципима и циљевима Општег протокола;
- у оквиру својих надлежности препоруче установама и другим организацијама да детаљније разраде сопствено поступање ради боље заштите жена од насиља у породици и у партнерским односима;
- подстичу склапање споразума о сарадњи на локалном нивоу између установа и других организација чија је сарадња неопходна за ефикасно остваривање и спровођење заштите жена од насиља у породици и у партнерским односима. Мере и планове за побољшање сарадње и примене овог Протокола требало би разматрати на састанцима представника различитих установа на нивоу јединица локалне самоуправе.

10.3. Обучавање за примену Општег и посебних протокола

Сви учесници обезбедиће трајан процес обуке својих запослених, како би се развила и одржала стручност запослених у установама у области насиља у породици. Програми развоја и обуке запослених ће бити извршени у складу са принципима из овог Општег протокола.

Учесници ће у складу са својим могућностима обезбедити обуке одговарајућег броја и структуре запослених у институцијама система за примену Општег и посебних протокола о поступању у случајевима насиља над женама у породици и у партнерским односима. Сви запослени у полицији, тужилаштву, центрима за социјални рад и здравственим установама треба да имају основна знања о појави насиља над женама у породици и познају поступање по Општем протоколу.

Учесници ће према својим могућностима посебно обучавати појединце или тимове (специјализована обука) да поступају у случајевима насиља над женама у породици у складу са принципима овог Протокола.

10.4. Праћење примене Протокола

Ради унапређивања поступања у случајевима насиља над женама у породици и партнерским односима министарства у чијој су надлежности послови за унутрашње послове, социјалну заштиту, здравље и правду ће пратити примену Општег и посебних протокола, као и ефекте поступања.

11. Евиденција података о случајевима насиља у породици

Учесници у систему заштите жена жртава насиља у породици ће на начин прописан законом водити евиденцију о случајевима насиља у породици.

Учесници ће пратити ефекте поступања у случајевима насиља над женама у породици и партнерским односима и обезбедити обраду података као и њихову јавну доступност.